

VROUWEN EN KUNST IN DE REPUBLIEK.

EEN OVERZICHT

Els Kloek, Catherine Peters Sengers, Esther Tobé (red.)
 Hilversum (Verloren: Utrechtse Historische Cahiers) 1998
 191 blz., f 35,-

Boeken die in hun titel het woord overzicht voeren, wekken bij mij een grote begierigheid op, want dan heb je heerlijk alles bij elkaar. Een overzicht van vrouwen en kunst in het Nederland van de zeventiende en achttiende eeuw was er tot nu toe niet,¹ dus een boek als dit komt als geroepen.

Toch ben ik niet gelukkig met dit boek. Het begint al met de timide doelstelling, die niet meer wil dan het presenteren van levenslopen: 'Als er meer levensverhalen van Nederlandse kunstenaressen (én van kunstenaars) zijn verzameld, tekenen zich wellicht patronen af die niet alleen interessant zijn voor een beter begrip van het kunstenaarsleven en de kunsthandel (...), maar ook van de plaats van vrouwen in die wereld' (p. 19).

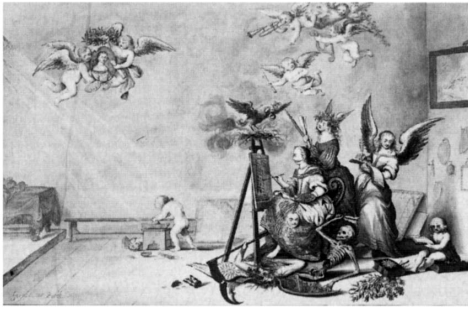
De bundel is bovendien geen overzicht, maar een lappendeken van negen artikelen, twee lexica en een bibliografie, voor het grootste gedeelte geschreven door studenten uit een werkgroep van de Utrechtse historica Els Kloek. Van haar hand is de inleiding, gevolgd door een bonte stoet van korte tot zeer korte stukjes, deels thematisch en deels biografisch. Ze gaan over het Sint Lucasgilde en de kunstenaarsacademie; de tekenares Christina Chalon; over de schildersopleiding van kunstenaressen; de dilettante Christina Backer; schilderessen in het Vrouwenhuis in Zwolle; Gerard Honthorst en zijn prinsessen; de miniatuurschilderes Henrietta Wolters-van Pee; kunstverkoopsters en knipkunst, calligrafie en roem. Daarna volgt het lexicon van 179 Noord-Nederlandse kunstenaressen, aanvuld met een - gezien de opzet van de bundel - tamelijk verrassende bijlage met een lijst van Zuid-Nederlandse kunstenaressen tussen circa 1550 en 1800.²

Wie dus hoopt in dit overzicht iets te lezen en te zien van Judith Leyster, Rachel Ruysch of Maria Sybilla Merian, komt van een koude kermis thuis. Die worden - behalve in het lexicon - niet behandeld. Dat is zoiets als het presenteren van een overzicht van de Nederlandse kunst van de Gouden Eeuw waarin Rembrandt, Vermeer en Hals alleen in de bibliografie voorkomen. Nu wordt dat gemis wel enigszins goedge maakt door het lexicon achterin, maar daarin staat te lezen dat 'wij aan een Judith Leyster of Rachel Ruysch niet al te veel aandacht besteden, juist omdat over hen gemakkelijk elders informatie is te vinden' (p. 126).

Je kunt je afvragen voor wie dit boek bedoeld is. Aan beginners in de materie geeft het diegenen die 'elders' de weg nog niet weten te weinig, en dat weinig is niet goed gestructureerd. Voor (kunst)historisch meer gevorderden is de inhoud teleurstellend. De afbeeldingen zijn niet alleen zeer weinig in aantal, maar veelal ook bedroevend van kwaliteit. En de kunstwerken komen er in de enerzijds sterk sociologisch- en anderzijds sterk biografisch-gerichte artikelen bekaaid vanaf. Het is alsof voor de auteurs van deze bundel het leven meer telt dan de kunst. Maar kunstenaressen zijn van belang omdat ze kunst *maken*, niet omdat ze kunstenaars *zijn*. De analyse van hun bijdrage aan het kunstlandschap van de zeventiende en achttiende eeuw dient gebaseerd te zijn op hun productie, niet op hun biografie.

Wat bijvoorbeeld het uitgangspunt had kunnen zijn van een analyse waarin de relatie tussen kunstenaarschap, representaties van vrouwelijkheid en sociale status onderzocht worden - Gesina ter Borchs allegorische tekening van de *Triomf van de Schilderkunst* - is zonder enige toelichting en verknipt over voor- en achterplaat van het boek als omslag gebruikt. De samenstelsters lijken gedacht te hebben: ach, er is toch al een boek(je) over Gesina ter Borch, als de lezer wil weten wat het voorstelt, dan zoekt hij/zij dat maar elders.³

De auteurs wekken de indruk zich soms helemaal niet te verdiepen in de kunstwerken: de tekening van Leonard Bramer, *Schilderijen te koop* uit 1658 wordt op pagina 97 door Astrid Waltmans geïnterpreteerd als een afbeelding van een Nederlandse schilderijeventster, maar ze zegt niets over het Italiaanse palazzo op de achtergrond of over de Italiaans-uitgedoste man achter de ventster, die haar zo te zien eerder lastigvalt dan dat hij serieus in een aankoop geïnteresseerd is. Over de onverenigbaarheid van de Italiaanse stoffering met de duidelijk Nederlandse schilderijen onder de arm van de vrouw geen woord. In de bespreking van Jan Steens *Een schilder met twee leerlingen* op pagina 44 slaagt Wendy de Visser er niet in om de lezer duidelijk te maken of het schilderij een rijke dilettante in het schildersatelier voorstelt of als een allegorische voorstelling dient te worden opgevat. Als laatste voorbeeld: in de late achttiende eeuw tekende Chris-

tina Chalons voorstellingen van vrouwen en kinderen in de trant van de zeventiende-eeuwse meester Adriaan van Ostade: maar waarom koos ze voor een niet-eigentijdse tekenant? Deden meer kunstenaars dat? Wat was de status van Van Ostade omstreeks 1775? Valt er een relatie te leggen tussen haar onderwerpen en de Verlichtingsidealen omtrent vrouwen en kinderen? De auteur van dit artikel, Jeannot van Mierlo, blijkt bovendien blind voor de impliciete neerbuigendheid in een aan Chalons gewijd gedicht van Francq van Berkheij (met louter verkleinwoorden!) en leest het als een lofzang op haar werk.

Nu heb ik niets tegen historici die zich op het pad van de kunstgeschiedenis begeven: juist de inbreng van historici als Jan de Vries, Ad van der Woude, Marten Jan Bok of de historische econoom John Michael Montias heeft de kennis over de sociale geschiedenis van de kunst aanzienlijk verrijkt en het inzicht in de ontwikkeling van bepaalde genres verdiept. In deze bundel wordt geput uit hun publicaties, maar het blijft nogal aan de oppervlakte en de weergave van hun bevindingen wordt niet of nauwelijks aangevuld met of getoetst aan eigen onderzoek. Hier wreekt het zich dat de meeste auteurs studenten zijn.

Ook zou je denken dat er in een tijdspanne van twee eeuwen sprake moet zijn geweest van een bepaalde ontwikkeling in de kunstwereld, maar dat wordt nergens aangekaart. Zo is de waarderingsgeschiedenis van kunstenaressen geen onderwerp op zich, terwijl toch het verschijnen van deze bundel het gevolg is van veranderende opvattingen over vrouwen en hun kunst. De samenstellers van de bundel wilden een leemte vullen in de kennis over vrouwen en kunst in Nederland tussen 1600 en 1800, maar ze vragen zich niet af waarom er zo lang een leemte was en evenmin analyseren zij de wijze waarop men in de zeventiende en achttiende eeuw zelf over vrouwen en kunst schreef.

Ook de vraag of de situatie in Nederland afweek van andere Europese landen komt nergens expliciet aan de orde, terwijl bijvoorbeeld juist het hoofdstuk over de hofschilder Honthorst of het hoofdstuk over de dilettante Catharina Backer het vertrekpunt hadden kunnen zijn van een comparatieve verhandeling

over de wijzen waarop vrouwen in de hogere kringen in verschillende landen met kunst omgingen (zie bijvoorbeeld recentelijk Lawrence, 1997; Pointon, 1997; Tinagli, 1997).

Vrouwen en kunst in de Republiek steekt letterlijk en figuurlijk mager af bij een ander recent verschenen Nederlands overzichtswerk over vrouwen in de vroegmoderne tijd: de prachtig uitgegeven bundel *Met en zonder lauwerkrans. Schrijvende vrouwen uit de vroegmoderne tijd 1550-1850* (Schenkeveld-Van der Dussen, 1997). Dit boek kan met recht een overzicht worden genoemd; bovendien wemelen inleiding en hoofdstukken van aanzetten voor nieuw onderzoek. Als ik al spijt had van mijn keuze voor de kunstgeschiedenis, had ik het na lezing van de *Lauwerkrans*. Nee, *Vrouwen en kunst in de Republiek* krijgt van mij geen lauwerkrans. Een handige verzameling van biografische gegevens en literatuur, meer is het niet.⁴

Marlita Halbertsma

Literatuur

- Chadwick, W. (1990). *Women, art and society*. Londen: Thames & Hudson.
- Lawrence, C. (Ed.), (1997). *Women and art in early modern Europe: patrons, collectors and connoisseurs*. Pennsylvania: Pennsylvania University Press.
- Pointon, M. (1997). *Strategies for showing: women, possession, and representation in English visual culture 1665-1800*. Oxford: Oxford University Press.
- Schenkeveld-Van der Dussen, R. (Ed.), (1997). *Met en zonder lauwerkrans. Schrijvende vrouwen uit de vroegmoderne tijd (1550-1850). Van Anna Bijns tot Elise van Calcar*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Tinagli, P. (1997). *Women in Italian renaissance art: gender, representation, identity*. Manchester: Manchester University Press.
- Vels Heijn, A. (Ed.), (1988). *De ateliernalenschap van de familie Ter Borch. Tekeningen in het Rijksprentenkabinet*. Amsterdam: Rijksmuseum.

Noten

1. Handboeken c.q. overzichten over vrouwen en kunst in het algemeen zijn er sinds de jaren zeventig in tal van vormen verschenen; als algemene inleiding is het boek van Whitney Chadwick (1990) het beste. Daarin ook een voortreffelijk hoofdstuk over Nederland.
2. De bijdragen zijn respectievelijk van Titia Blanksma en Mascha Lammes; Jeannot van Mierlo; Wendy de Visser; Gilian Sluiter; Lamberthe de Jong; Jorunn Labordus; Astrid Waltmans; Jos Hiddes; Els Kloek, Catherine Peters Sengers en Esther Tobé.
3. Bijvoorbeeld bij Annemarie Vels Heijn (1988).
4. Maar ook hierin niet compleet: zie de gedetailleerde bespreking van Inemie Gerards in het *Boekmancahier*, no. 38 (december 1998), 391-395.

Beeldmateriaal: Gesina ter Borch, *Rijksmuseum*, Amsterdam.